

Volume III (2017)

İ. ÇEŞMELİ, *İskitler, Hunlar ve Göktürkler’de Din ve Sanat*. İstanbul 2016. Cinius Yayınları, 131 sayfa (27 resim ile birlikte). ISBN: 9786053238683

Taner ÖZTÜRK

Libri: Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi’nde bulunan içeriklerin tümü kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz “açık erişimli” bir dergidir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki kitap tanıtımlarını, eleştirileri ve çevirileri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, çıktısını alabilir ve kaynak göstererek bağlantı verebilir.

Libri, uluslararası hakemli elektronik (online) bir dergi olup değerlendirme süreci biten kitap tanıtımları, eleştiriler ve çeviriler derginin web sitesinde (libridergi.org) yıl boyunca ilgili sayının içinde (Volume III: Ocak-Aralık 2017) yayımlanır. Aralık ayı sonunda ilgili yıla ait sayı tamamlanır.

Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Atıf Düzeni: T. Öztürk, *İskitler, Hunlar ve Göktürkler’de Din ve Sanat*. Yazar: İ. Çeşmeli, *Libri* III (2017) 31-35. DOI: 10.20480/lbr.2017005

Geliş Tarihi: 25.02.2017 | Kabul Tarihi: 22.03.2017

Elektronik Yayın Tarihi: 29.03.2017

Editörya: Phaselis Research Project
www.libridergi.org

**İ. ÇEŞMELİ, *İskitler, Hunlar ve Göktürkler'de Din ve Sanat.*
İstanbul 2016. Cinius Yayınları, 131 sayfa (27 resim ile birlikte).
ISBN: 9786053238683**

Taner ÖZTÜRK*

Türk tarihinin önemli yapı taşlarından olan İskitler, Hunlar ve Göktürkler'in dini inançlarının ve sanatsal faaliyetlerinin irdelendiği *İskitler, Hunlar ve Göktürkler'de Din ve Sanat* adlı bu kitabı Doç. Dr. İbrahim Çeşmeli kaleme almıştır. Kitapta yazarın kısa özgeçmişi ile kendi anne ve babasına sevgilerini iletmiş olduğu ilk sayfalardan sonra *İçindekiler* (7), *Önsöz* (9) ve *Giriş* (11-12) bölümlerine geçilmektedir. Kitabın devamında İskitler, Hunlar ve Göktürkler'den bahsedilen üç başlığa geçilmektedir. Kitap daha sonra *Sonuç* (89-91), *Bibliyografya* (93-103) ve *Resimler* (105-131) adlı bölümler ile son bulmaktadır.

Önsöz (9-12) adlı bölümde yazar, göçebe hayat tarzı sürmüş olan İskitler, Hunlar ve Göktürkler'in dini yaşayışları hakkında sistemli bir araştırmanın eksikliğini vurgulayarak bu eksikliğini kendi araştırması ile giderdiğini açıklamakla birlikte kitapta kullanılan kaynakların niteliklerine vurgu yapmaktadır. *Giriş* (11-12) bölümünde ise uzun yıllar göçebe hayat tarzını benimsemiş olan İskit, Hun ve Göktürkler'in doğaya olan saygılarından ve bu saygıyı göstermelerinin başlıca sebepleri üzerinde durulmaktadır.

Eserin üç başlığından ilki olan *İskitler* (13-15) adlı bölümde yazar, İskitlerin yaşadıkları bölgeler ve zaman dilimleri hakkında MÖ V. yüzyılda yazılan Herodotus'un *Historiai* (Tarih) ve MS I. yüzyılda yazılan Strabon'un *Geographika* (Coğrafya) adlı eserlerinde önemli bilgiler verdiğini belirtmektedir. Yazar tarihi kaynaklarda İskitler'den ilk defa MÖ VIII. yüzyılda Yunanlı şair Hesiodos'un eserinde bahsedildiğine ve daha sonra MÖ VII. yüzyıl sonlarındaki

* Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya.
tnr_1967_1967@hotmail.com

Assur metinlerinde İskit adının geçtiğine vurgu yapmaktadır.

Birinci başlığın, *İskitler'de Din Mit ve Sanat* (15-32) adlı ilk alt başlığında yazar, İskitler'in yaşamlarını geniş bir coğrafya içinde sürdürmelerinden dolayı çeşitli kültürel etkileşimlere girdiğinden ve bu etkileşimler sayesinde farklı birçok dine sahip olduklarını açıklamaktadır. Ayrıca İskitler'in Orta Asya'da yaşayan bir kolu olan Massagetler'in sadece güneşe taptiklarını yani İskitler'deki tek tanrı inancının varlığını göstermektedir. Diğer taraftan ise yazar, Avrasya'nın steplerinde yaşayan İskitler'in çok ilahlı bir dine sahip olduklarını özellikle Herodotos'un eserini kaynak göstererek açıklamaktadır. İskitler'deki bu panteon inancının (*çok tanrılı*) Yunan ilahları ile benzerlik göstermesi, bize İskitler'in Yunan inancından etkilendiğinin önemli bir göstergesidir. Yazar daha sonra İskitler'in en büyük tanrı kabul ettikleri "*Tabiti*" hakkında ve sonra sırayla *Papaios, Api, Oitosyros, Argimpasa, Targitaos, Ares ve Thagimasidas* isimli ilahlar hakkında Yunan ilahlarıyla karşılaştırmalı olarak bilgiler vermektedir. Ayrıca bu bölümde ilahlar için İskitler'in verdikleri kurbanlara da vurgu yapılmaktadır. Özellikle savaş esirlerinin de kurban edilmesinin bilinmesi bize İskitler'de insan kurban etmeninde varlığını göstermektedir. İskit kurganlarında rastlanılan sanat eserlerinde özellikle tapındıkları ilahlar yanında saygı duydukları çeşitli yaratıkları da betimlemişlerdir. Yazar başlığın sonlarında İskit sanat eserlerinde ön plana çıkan realist hayvan figürleri hakkında detaylı bilgiler vermektedir.

İskitler'de Gelenekler ve Törenler (32-35) adlı ikinci alt başlıkta yazar, İskit kültüründeki falcılığın önemi üzerinde durmakla beraber İskitler'deki kahramanlık ve dostluk ilişkilerini arttırmak için yapılan törenlerden bahsetmektedir. Yazar bu bölümün sonlarında ise İskitler'in sosyal yaşantılarından kısaca bahsetmektedir.

İskitler'de Cenaze Ritüelleri ve Mezarlar (35-41) adlı üçüncü alt başlıkta ise yazar, İskitler'in ölümden sonraki yaşama inandıkları için cenaze törenlerinde yaptıkları ritüeller hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca Avrasya steplerinde yaşayan İskitler ile Orta Asya'da yaşayan diğer kolu Massagetler'in ve Sakalar'ın cenaze ritüellerinde görülen farklılıklardan bahsetmektedir. Bu bilgilere değinirken Herodotos'un eserinden yararlanmaktadır. Yazar, İskit mezarlarının yapıları hakkında bilgilerin çoğunlukla XIX. yüzyıldan itibaren bölgede yapılan arkeolojik çalışmalar sayesinde gün ışığına çıkarıldığını belirtmektedir.

Kitabın ikinci başlığı olan *Hunlar* (43-45) adlı bölümde yazar, İskitler'den sonra Avrasya steplerinde hâkimiyet kurmuş olan Hunlar (*Hsiung-nular*) hakkında genel bilgiler vermektedir. Yazar, Hunlar hakkındaki bu bilgilerin özellikle Çin, Bizans ve Latin kaynaklarından öğrenildiğini vurgulamaktadır. Bu bölümde ayrıca Hunlar'ın bir kolu olan Eftalitler'in (*Ak Hunlar*) çeşitli özelliklerine de değinilmektedir.

Hunlar'da Din ve Sanat (46-50) adlı ikinci başlığın ilk alt başlığında ise yazar, Çin kaynaklarına dayanarak Hunlar'ın güneş ve aya tapındıklarını açıklamaktadır. Hunlar'ın günlük hayatlarında ve devlet işlerindeki güneş ve ayın ne denli önemli bir yere sahip olduğunu örneklerle göstermektedir. Yazar, Hun kurganlarının kuzey yönü ile ilişkisini ve bu kurganlardaki güneş ve ay işlemeli sanat eserlerini örneklerle göstermektedir. Bu alt başlıkta ayrıca Hunlar'ın dini inançlarında ve geleneklerinde İskitler ile olan benzerlikler üzerinde de durulmaktadır. Hunların sanat eserleri üzerinde de hayvan üslubunun ön planda olduğu ve özellikle Çin kültürünün etkisi belirtilmektedir.

Yazar, *Hunlar'da Cenaze Ritüelleri ve Mezarlar* (50-53) adlı ikinci alt başlıkta ise Hunlar'da görülen ölü gömme ritüelleri hakkında çeşitli kaynaklarla ve arkeolojik çalışmalarla desteklenen bilgiler aktarmaktadır. Bu ritüellerde de İskitler'dekine benzer özellikler görülmektedir. Yazar, verdiği bazı ölü gömme örnekleri ile bu benzerlikleri gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu alt başlıkta mezarların fiziksel özellikleri üzerinde durulmaktadır. Yazar, İskitler'deki kurgan kültürünün sonradan gelen Hunlar tarafından da devam ettirildiğini ancak bazı küçük değişikliklerin yapıldığını belirtmektedir.

Göktürkler (55-57) adlı başlık kitabın son başlığıdır. Burada Türkler (*T'u-küeler*) olarak adlandırılan Göktürkler'in dini inanışları hakkında bilgi veren çeşitli Çin kroniklerinin ve Bizans kaynaklarının isimleri zikredilmektedir. Yazar ayrıca *Tonyukuk*, *Kül Tegin* ve *Bilge Kağan* mezar yazıtlarından Göktürklerin dini yaşantıları hakkında bilgi edildiğini belirtmektedir.

Üçüncü başlığın *Göktürkler'de Din ve Kült* (57-72) adlı ilk alt başlığında Göktürkler'in demir, kurt, yer, orman ve su gibi doğa varlıklarına saygı gösterdikleri ama gök tanrı olarak bildikleri gökyüzünü tanrı kabul ettikleri Çin kaynakları ile desteklenerek açıklanmaktadır. Göktürkler'deki kut anlayışının temelini de gök tanrı inancının oluşturduğu belirtilmektedir. Yazar Göktürkler'deki bu gök tanrı inancının çevre kültürlerden etkilendiğini bölge toplum-

larında görülen göğe tapınma ritüellerinden verdiği örneklerle desteklemektedir. Göktürkler'de de ölümden sonraki hayata inanıldığından dolayı çeşitli ölü gömme ritüelleri yaparlardı. Yazar bu ritüellerden ve mezarların fiziksel özelliklerinden İskit ve Hunlar'da olduğu gibi bahsetmektedir. Yazar, ayrıca Göktürkler'deki Atalar inancının önemine de vurgu yapmaktadır. Ayrıca Erken Orta Çağ kayıtlarına göre Göktürkler'inde ateşe büyük bir saygı gösterdikleri bazı örneklerle belirtilmektedir. Yazar, Göktürk hükümdarı *T'a-po Ka-ğan*'ın VI. yüzyılın ikinci yarısında Budizm'i seçtiğinin üzerinde durmakla beraber Budizm dışında bazı Göktürk topluluklarının Hıristiyanlığı benimsediklerinden de bahsedilmektedir.

Üçüncü başlığın *Göktürkler'de Gelenekler ve Törenler (72-73)* adlı ikinci alt başlığında ise yazar, Göktürkler'in göçebe yaşamları hakkında kısa bilgi verdikten sonra dini törenlerinin Hunlar'ın törenleriyle benzerlikler gösterdiğinin üzerinde durmaktadır.

Üçüncü başlığın *Göktürkler'de Cenaze Ritüelleri Mezarlar ve Sanat (73-88)* adlı son alt başlığında yazar, Göktürkler'de uygulanan ölü gömme ritüelleri ve yaptırdıkları mezarların fiziksel özelliklerine değinmektedir. Yazar, ayrıca diğer kültürlerden farklı olarak Göktürkler'deki ölü yakma ritüeline özellikle vurgu yapmakla beraber döneme ait çeşitli cenaze ritüellerinden örnekler vererek konuyu desteklemektedir. Yazar, bu başlığın sonlarında Göktürk mezarlarında görülen kuş figürlerinin kullanılma ilişkin açıklamalar getirmekte ve ölüm ile bağlantısını açıklamaktadır.

Sonuç (79-81) adlı bölümde ise yazar İskitler, Hunlar ve Göktürkler'in göçebe yaşam tarzları sayesinde kendilerine özgü kültürlerini uzun yıllar muhafaza edebildiklerini ve bu göçebe yaşam tarzı sonucunda etkileşime girdikleri çeşitli topluluklardan kendilerine uygun bir dini inanış meydana getirdiklerine vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu kültürel etkileşimin sanatsal gelişmelerine etkisine de değinmektedir. Bu bölümün sonunda ise *Dinsel Sınıflandırma* adlı bir tablo yer almaktadır.

Kitabın sonlarında ise araştırma aşamasında yararlanılan birincil ve ikincil kaynakların gösterildiği *Bibliyografya (93-103)* bölümü ve hemen ardından 27 adet resmin yer aldığı *Resimler (105-131)* adlı bölüm gelmektedir.

Bu kitap İskit, Hun ve Göktürk topluluklarının dini inançları ve sanatsal faaliyetleri hakkında bilinmeyen birçok detay barındırması bakımından değerli bir kaynak eser niteliğini taşımaktadır. Kitap içinde verilen karşılaştırmalı

örnekler ile bu 3 topluluğun göçebe yaşam tarzlarının kendi inanışlarına etkisini açıkça göstermektedir. Komşu toplumlarla girdikleri etkileşim sonucu dini törenlerinde ne gibi değişimler yaptıklarını kitabın iyi ayrılmış bölümleri içerisinden anlayabilmekteyiz. Sonuç olarak kitapta Erken Orta Çağ Türkler’inin dini inanışları, ritüelleri ve ölü gömme yöntemleri hakkında doyurucu bilgilere ulaşabilmekteyiz.